

Recenzijos

NELAUKTAS VERTIMAS: M. HEIDEGGERIO *BŪTIS IR LAIKAS*

Martin Heidegger. *Būtis ir laikas*. Vertėjas Tomas Kačerauskas. Vilnius: Technika, 2014.

2014 metais pasirodęs M. Heideggerio *Sein und Zeit* vertimas buvo nelauktas, netikėtas įvykis, nors laukta buvo seniai. Šio vertimo Lietuvos filosofijai reikėjo jau nuo tarpukario. Buvo pasirodę fragmentų, tačiau viso veikalų vertimo nebuvo. Būta vilties, kad toks vertimas atsirastų, kai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Atviros Lietuvos fondas pradėjo finansuoti klasikinių filosofijos veikalų vertimą ir leidybą. Deja, tuo metu vertimo niekas nesiėmė, o panaikinus ALF rėmimo programą visai sustojo didžiųjų veikalų vertimai. Mokslinis vertimas reikalauja daug pastangų ir laiko, o Lietuvos pajėgumų leidykloms tokioje mažoje rinkoje visai neapsimoka ne tik finansuoti vertimo, bet ir apskritai leisti didelės apimties veikalų. Deja, Lietuva šiuo metu neturi vertimo politikos. Ne tik nėra kaip nors planuojami didelių, kertinių Vakarų filosofijos veikalų vertimai, bet ir visa mokslo „infrastruktūra“ darosi organizuota taip, kad vertimai ne tik nėra skatinami, bet gali būti žalingi tiek vertėjui, tiek universitetui. Vertimas nėra ta mokslinė veikla, už kurią gaunami taškai. Šiais įnirtingos konkurencijos, taškų skaičiavimo, reitingų didinimo, mokslinės produkcijos spaudimo ir išspaudimo laikais vertimas gali gyvuoti tik kaip entuziastų ir idealistų veikla. Ja galima užsiimti davus skurdo įžadus ir pasmerkus save atestavimų

negandoms arba jau užsitikrinus pakankamą mokslinės produkcijos kiekį. Šiandien, kai mokslinė produkcija būtent lietuvių kalba darosi vis mažiau reikšminga, tokio didelio ir sudėtingo 445 puslapių (originalo) veikalų vertimas į lietuvių kalbą prilygsta stebuklui. Žinoma, šiuo metu yra Lietuvos mokslo tarybos programos, tačiau jų mažai, biurokratinis projektų ir ataskaitų rašymas suryja labai daug laiko, vis vien orientuojamasi tik į originalią mokslinę produkciją, tad vargiai kas ryžtasi visai neoriginaliai veiklai. Taigi, šiomis mokslo politikos sąlygomis *Būties ir laiko* vertimas yra tikrai netikėtas ir neįtikėtinas dalykas. Ir tik Tomo Kačerausko nesenkama energija, nepaprastas atkalumas ir retam pasiekiamas produktyvumas (netgi *Būties ir laiko* vertimo metu!) leido nekreipti dėmesio į minėtas negandas ir drąsiai atsidėti kilniam reikalui.

Vis dėlto, pirmieji vertimo variantai pasirodę „Santalkos“¹ numeriuose, privertė suserimti. Buvo daug vertimo klaidų, o terminų daryba kėlė nuostabą. Buvo sunkiai suprantama, kokia logika remiantis *Dasein* gali būti verčiama kaip *pobūtis*, *Mitdasein* kaip *sanpobūtis*, *Insein* kaip *įbūtis*, *das Man* kaip *tūlas* ir t. t. Pirmąjį vertimą lydėjo straipsnis

¹ Žurnalas *Santalka: filosofija, komunikacija*, Nr. 19(2), 20(1), 20(2).

(prie kurio dar grįšime), nagrinėjantis Heideggerio teksto vertimo problemą. Bet jis tik sustiprino abejones. Liko nežinia – laukti vertimo ar nelaukti.

Pasirodęs viso veikalo vertimas iš pradžių nuteikia optimistiškiau. Dalis vertimo bėdų yra išspręsta, tačiau liko daug labai ginčytinų dalykų. Iš tikrųjų vertėją galima suprasti ir dalį kaltės priskirti teksto sudėtingumui. Vargu ar galimas visuotinai pripažintinas labai geras *Būties ir laiko* vertimas. Heideggerio kalba yra tokia, kad neišvengiamai turi rinktis iš dviejų blygybių ir neišvengiamai ką nors prarasti. *Būties ir laiko* vertimą reiktų lyginti ne su dialogu, kuriame randama bendra kalba, o vertėjas gali ramiai išnykti už suprantamo teksto. Šio kūrinio vertimas veikia panašus į karo lauką, kuriame nuostoliai yra neišvengiami, o pergalė žaizdota ir trapi. Tekstas yra beveik neišverčiamas dėl daugybės plotmių ir temų sankirtų. Kaip sako Heideggeris, būties klausimui kelti tradicinę metafizinę kalbą, taip pat ir fenomenologijos kalbą nėra pakankamos. Šiam klausimui kelti ir į jį ieškoti atsakymo „trūksta gramatikos“². Todėl Heideggeris ieško kalbos, o svarbiausi teoriniai sprendimai dažnai įtvirtinami kasdienės kalbos priešdėlių skirtumais (pvz., *Vorhandenheit/Zuhandenheit*; *Vorhabe*, *Vorsicht*, *Vorgriff* ir kt.). Jiems atitikmenų lietuvių kalboje nėra, taigi vertėjui taip pat reikia ieškoti kalbos su savita „gramatika“. Išskyla neįmanomas uždavinys išversti taip, kad pasimatytų kasdienės kalbos žodis, teorinė terminija bei paties Heideggerio minties žingsniai. Jau vien žodžių daryba Heideggeris išreiškia teorinius sprendimus, o vertėjas turi rasti neteorinėje lietuvių kalboje tokius atitikmenis, į kurių vartojimą būtų galima heidegeriškai „įsiklausyti“, atrasti teorinių problemų raizginį ir savita išraiška išreikšti teorinį žingsnį.

² Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Tübingen: Niemeyer, 1993, p. 39.

Pateiksiu tik vieną ypač svarbų pavyzdį. Heideggeris įsiklauso į kasdienius žodžius – *Dasein*, *vorhanden*, *existieren* – ir jie tampa kertiniais terminais. O juk *Dasein* vokiečių kalboje yra visai paprastas žodis. Kasdienėje kalboje nėra ypač dažnai vartojamas, tačiau vartojamas kaip savaime suprantamas ir reiškia ne ką kita, kaip konkretų kokio nors daikto ar būtybės buvimą. Kasdienėje neteorinėje kalboje *Dasein* gali būti vartojamas ir kaip *vorhanden* sinonimas. *Vorhanden* taip pat yra įprastas vokiečių kalbos žodis, kuris kaip ir *Dasein* reiškia kokio nors esinio buvimą. Tik *Dasein* labiau vartojamas kalbant apie gyvas būtybes, o *vorhanden* apima plačiau ir dažniau vartojamas kalbant apie daiktus. Kasdienėje kalboje konkrečiai daikto būčiai gali būti sėkmingai vartojamas ir egzistencijos terminas, taigi *Dasein*, *vorhanden*, *existieren* gali visai neblogai pavaduoti vienas kitą. Tačiau taip galima kasdienėje kalboje. Heideggeris „įsiklauso“ į šių kasdinių žodžių prasmę ir jie virsta teoriniais terminais. *Vorhandensein* virsta *Dasein* priešybe. Pirmasis išreiškia objektinę, daiktinę būtį, antrasis – vien žmogišką egzistenciją. *Vorhanden*, pažodžiui *prieš-rankas* ima reikšti statymą priešais, suobjektinimą, buvimą nuo subjekto nepriklausančiu objektu. Be to, jis svarbus kaip fundamentalios *Vorhandenheit* ir *Zuhandenheit* perskyros narys. Nuo šios perskyros priklauso visa objektyvizmo kritika Heideggerio filosofijoje, taigi ir jo filosofijos originalumas. *Zuhandenheit* galime išversti – *zu-handen* reiškia *pa-rankus*, tačiau ką daryti verčiant *Vorhandenheit*, kai jokio pažodinio atitikmens neturime? Į ką galima analogiškai įsiklausyti lietuvių kalboje? Taip pat ir *Dasein* atitikmenys – štai-būtis, čia-būtis, čiabūtis – visi šie žodžiai yra nenatūralūs ir savaiminių sąsajų su kasdienybe nebelieka. Taigi nuostoliai neišvengiami, ir galime tik užjausti vertėją ar žavėtis jo sprendimu.

Kitų kalbų vertėjai taip pat susiduria su šiomis problemomis. Du vertimai į anglų kalbą gana gerai reprezentuoja dvi alternatyvias pozicijas. Pirmieji *Būties ir laiko* vertėjai į anglų kalbą Johnas Macquarrie ir Edwardas Robinsonas³ saugo Heideggerio niuansus. Minėtasis *Vorhandenheit* išverčiamas kaip *being-present-at-hand*, o *Zuhandenheit* – *being-ready-to-hand*. Skamba gremėzdiškai, tačiau taip jie bando išlaikyti pažodinę prasmę, kuri įtvirtinta priešdėlių skirtumu. Galima ginčytis, ar toks gremėzdiškas vertimas yra tikrai sėkmingas, bet svarbiausia yra tai, kad vertėjai išnašose išsamiai argumentuoja savo pasirinkimus, aiškina prasminius niuansus, tad skaitytojas gali nesunkiai atpažinti, ką reiškia šios gremėzdiškos išraiškos.

Kitokios strategijos laikosi vertėja Joan Stambaugh⁴. Ji siekė tiesiogiai perteikti teorinę mintį ir jos labai aukoja prasminius niuansus. Stambaugh *Vorhandenheit* ir *Zuhandenheit* verčia kaip *objective presence* ir *handiness*. Taip gana nesunkiai atpažįstama objektyvizmo kritika, objektyvios ir egzistencinės erdvės perskyros. Skamba natūraliau, tekstas sklandžiau skaitomas, tačiau priešdėlių skirtumas prarastas.

Lietuvoje išbandytos abi strategijos. Parankumas, kaip minėta, nekelia problemų. *Vorhandenheit* dažniausiai verčiamas kaip objektinė būtis/buvimas, nors galima rasti ir gremėzdišką „priešrankiškumą“. Kačerauskas randa savą sprendimą ir pateikia dar kitokią poziciją. Jis, kaip ir Stambaugh, randa ne tokią gremėzdišką išraišką, kokią randame Macquarrie ir Robinsono vertime, tačiau nesirenka ir tos, kuri perteiktų Heideg-

gerio teorinę mintį – objektyvizmo kritiką. Žodis *vorhanden* išversta kaip *esamas* ir tai nėra klaidinga. O štai *Vorhandenheit* yra verčiamas kaip *esamybė*. Atrodo nuoseklus sprendimas ir netgi turintis savų privalumų – pasirenkamas neteorinis žodis ir išvengiama gremėzdiško junginio. Tačiau skaitant tekstą *esamybė* visai pasimeta žodžių sraute ir nežinančiam, kad toje vietoje kalbama būtent apie *Vorhandenheit*, labai sunku tai atpažinti. *Esamybė* yra toks bendras ir abstraktus žodis, kad nelieka nei priešstatymo, nei objektinės būties išraiškos. *Esamybė* gali reikšti bent kokią būtį. Kačerausko sprendimą būtų galima iš dalies suprasti ar net pateisinti, jei būtų pateikta bent kiek rimtesnė argumentacija. Tačiau Kačerauskas neapsunkina teksto nesibaigiančiomis išnašomis. Argumentams skirtas vienas sakinys *Pratarmėje*: „versti *vorhanden* kaip „esamą“ yra mažesnė blogybė nei kaip „turimą“ (p. VIII). Ir tai yra viskas, ką galima rasti.

Pabandėme kiek galima trumpiau pristatyti *vorhanden* vertimo problemą. Apie tai galima ir visą straipsnį parašyti. Tad labai keista, kodėl vertėjas nekreipia dėmesio į šio dalyko fundamentalumą, visai neaiškina savo pasirinkimo, o tekste prie *esamybės* net skliaustuose nepateikia originalaus termino (p. 35 ir kitur). Nors *esamybės* lengvumas gali atrodyti kaip privalumas, tačiau išeina priešingai, – žodis pernelyg abstraktus, pasirinkimai neargumentuoti, o tekstas tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti sklandus. Žinoma, šis tekstas nėra apkrautas išnašomis bei gremėzdiškomis žodžių konstrukcijomis ir tikrai susidaro sklandumo ir lengvumo įspūdis. Tačiau taip yra tik iš pradžių, o norint jį išlaikyti reikia pasirinkti tinkamą skaitymo tempą. Čia kaip ir čiuožiant slidėmis ant vandens: svarbiausia pakankamas greitis, nesustoti ir žiūrėti tik į priekį. Sustojus pradedi skęsti, kapanotis ir pasimato, kaip viskas problemiška. Kol

³ Martin Heidegger, *Being and Time*, transl. by John Macquarrie and Edward Robinson, Basil Blackwell, 1966.

⁴ Martin Heidegger, *Being and Time*, transl. by Joan Stambaugh, State University of New York Press, 1996.

žvilgsnis čiuožia teksto paviršiumi, atrodo, nėra didelių bėdų, tačiau pradėjus nagrinėti jos akivaizdžiai ima skandinti.

Vorhandenheit yra tik vienas svarbiausias trūkumas. Tekste beveik kiekviename puslapyje galime rasti ginčytinų, klaidinančių ar tiesiog klaidingų dalykų. Neatrodė, kad vertėjas daro gerą sprendimą *Sein* versdamas kartais kaip *būties*, o kartais kaip *buvimas*. Heideggeriui labai svarbus veiksmožodinis daiktavardžio *būties* aspektas. Todėl, pavyzdžiui, T. Sodeika „Įvade į metafiziką“⁵ *Sein* verčia kaip *buvimas*. Tačiau taip išvertus nelieka Heideggerio judesio – nuo daiktavardžio prie veiksmožodžio. Kačerauskas nenori prarasti abiejų – tiek *būties*, tiek *buvimo*, ir tekste galime rasti arba vieną, arba kitą. Tačiau, kodėl taip daroma, neaišku, o argumentas gana keistas. Jis tai daro „stilistiniais sumetimais“ bei vengdamas „bereikalingo hipostazavimo“ (p. VIII–IX). Kyla abejonių, ar tikrai pasirinkimas – *būties* ar *buvimas* – yra stilistikos reikalas? Toks pasirinkimas kartais trukdo suprasti. Pavyzdžiui, pirmo paragrafo pavadinimas: *Die Notwendigkeit einer ausdrücklichen Wiederholung der Frage nach dem Sein* yra išverstas kaip *Buvimo klausimo raiškios kartotės būtinumas* (p. 2). Kyla klausimas, ar galima iš karto atpažinti, kad čia kalbama apie tradicinio ontologinio klausimo „kas yra būtis?“ pakartojimą? Žinoma, tai nėra labai didelis trūkumas, lyginant su kitais. Toliau: kodėl *Wiederholung* yra verčiamas kaip *kartotė*? Kartotė, kad ir kaip žiūrėsi, reiškia daugkartinį pakartojimą, besikartojančių elementų seką. Heideggeris mano, kad atlieka epochinį veiksma, naujai kelia būties klausimą, turintį įveikti ligtolinę būties užmarštį. Taigi *pakartojimas* yra vienietinis epochinis

veiksmas, nepaisant to, kad Heideggeris šį klausimą kartoja daugelyje savo kūrinių. Tad matant tokį vertimo pasirinkimą, kuris niekaip nėra argumentuojamas, neišvengiamai kyla abejonių dėl dalykinės ir kalbinės kompetencijos. Ar vertėjas neatpažįsta epochinio pakartojimo, ar tiesiog nesupranta lietuviško žodžio *kartotė* prasmės? Galim atkreipti dėmesį dar ir į kitą žodį. Žodžiu *ausdrücklich* Heideggeris nori pabrėžti tai, kad klausimo pakartojimas turi būti eksplikuotas, išaiškintas, tiksliai išreikštas. Kyla klausimas, ar žodžiu *raiškus* yra perduodama ši reikšmė?

Keistu būdu tame pačiam paragrafe Platono *Fragestellung* virsta Platono „klausinija“ (p. 3). Kyla klausimas, kokia sąskaita *klausimo kėlimas* (*Frage-stellung*) gali būti verčiamas kaip *klausinija*? Ar vertėjui visai nereikšminga tai, kad Heideggeriui svarbesnis dalykas yra pats kėlimo būdas ir kėlimo veiksmas, prie kurio ištakų turėtų vesti tradicinės ontologijos destrukcija? Galima pastebėti, kad abejotina ar klaidingai verčiami ne tik terminai, bet ir visai paprasti žodžiai. Štai vienas pavyzdys iš to paties paragrafo: sakinys *Die undefinierbarkeit des Seins dispensiert nicht von der Frage nach seinem Sinn, sondern fordert dazu gerade auf* išverstas taip: *Būties neapibrėžiamumas ne atleidžia nuo jos prasmės klausimo, bet kaip tik jį perša* (p. 4). Vokiečių žodis *auffordern* reiškia (*pa*)kviesti, (*pa*)raginti; dar gali būti verčiamas kaip *reikalauti* (pvz., Macquarrie ir Robinsonas jį verčia *demand*, Stambough – *force*). Šio sakinio mintis – tai, kad būtis yra neapibrėžiama, dar neatleidžia nuo reikmės kelti klausimą apie jos prasmę, o priešingai – to reikalauja. Gana keista, kad vertėjas nepasinaudoja nė viena žodyno ir kitų vertimų pasiūloma reikšme ir verčia žodžiu *piršti*. Veikiausiai nesunku pastebėti skirtumą tarp *piršti* ir *kviesti/reikalauti* (nors

⁵ M. Heideggeris, „Metafizikos įvadas“, vertė Tomas Sodeika, *Žmogus ir žodis. Filosofija*: Mokslo darbai, 2004, t. 6, Nr. 4.

reikia pripažinti, kad „piršti būties klausimą“ yra tikrai originali išraiška).

Gana dažnai yra išverčiama tokia sakinio konstrukcija, kad mintis darosi visai neatpažįstama. Pavyzdžiu galėtų būti labai svarbus sakinytis, apibūdinantis įrankio parankumą. Vokiškai: *Ein Zeug „ist“ strenggenommen nie*, o yra išverstas: *griežtąja prasme niekada nėra tokio įrankio, kuris „yra“* (p. 57). Mintis neatpažįstama, nors yra gana paprasta – niekada nėra pavienio įrankio, įrankis priklauso įrankių visumai ir jo būtį apibrėžia ši visuma. Žinoma, problemų kelia žodis „yra“ kabutėse, nes kabutės turi nurodyti į objektinį buvimo būdą, kuriame daiktai yra savaime ir pavieniai, o prasminės nuorodos jų būties nelemia. Tačiau ar ieškant išraiškų reikia taip keistai sekti vokiečių kalbos tvarka? Galbūt čia buvo lyginta su vertimu į anglų kalbą – *Taken strictly, there „is“ no such thing as an equipment* (Macquarrie ir Robinson, p. 97)? Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad nežymimasis artikelis *ein* (vok.) ir *a* (angl.) gali turėti reikšmę *vienas*, o kartais – reikšmę *toks, kažkoks*. Bet vertime lieka ne *vienas*, o *toks* su labai savita sakinio konstrukcija, dėl kurios sakinio prasmė darosi neatpažįstama.

Nesinori perkrauti recenzijos. Tai tik pora pavyzdžių. Būtų galima analizuoti ištisas pastraipas ir demonstruoti „originalius sprendimus“. Pratarinėje vertėjas teigia: „Veikalo vertimas į lietuvių kalbą – tam tikras lietuvių filosofinės kalbos brandos egzaminas“ (p. VII). Nuodugniau panagrinėjus šį vertimą, galima daryti išvadą, kad šis vertimas yra ne filosofinės lietuvių kalbos brandos egzaminas, o paprasčiausias vertėjo kompetencijos išbandymas. Kai šiame vertime netikslumų, klaidų ir „originalių sprendimų“ randame kiekviename puslapyje, kyla klausimas, ko labiau vertėjas neišmano ir kurio egzaminu neišlaiko – lietuvių kalbos, vokiečių, o gal net filosofijos?

Galbūt recenzentui ir kitiems besipiktinantiems skaitytojams nereikėtų kibti prie žodžių, nes pats vertėjas *Pratarinėje* gana aiškiai pasako: „M. Heideggerio terminų vertimo klausimas tėra antraeilis“ (p. VIII). Tai reikšmingas vertėjo apsisprendimas ir matyti, kad visame tekste nuosekliai jo laikomasi. Bendrai žiūrint yra keista, kai filosofijoje terminų vertimas laikomas antraeilium dalyku. Ypač Heideggerio atveju, kuris esmines skirtis ir filosofinius sprendimus įtvirtino niuansais. Bet tam yra vertėjo argumentas: „kiekvienas vertinys išplaukia iš vertimo visumos, kuri neišvengiamai yra ir interpretacija“. Veikiausiai omenyje turimas hermeneutinis dalies ir visumos santykis. Tačiau vertėjas žygiuoja tik viena koja. Atrodo, kad vertėjui svarbu tik visuma ir visumos, o detalės ir pavienės mirtys mūsųje nėra svarbios. Kaip minėta, daug kas išversta netiksliai, klaidinamai, labai savitai suprantant lietuvių ir vokiečių kalbas bei paties Heideggerio mintį. Tad „neišvengiamai yra ir interpretacija“ veikiausiai reiškia ne ką kita, kaip pateisinimą to, kad daroma kaip išeina, o tai ir vadinasi Kačerausko interpretacija.

Tai, kad šis vertimas yra Kačerausko interpretacija, neapsirikdami galėsime atpažinti iš savitos lietuvių kalbos žodžių darybos. Kaip teigia vertėjas-interpretuotojas, „Apskritai verčiant siekta atsispirti pagundai įversti kuo daugiau naujadarų, kurie trukdytų sekti M. Heideggerio mintį, vadinasi, atitolintų nuo autoriaus: pirmiausia ieškota atitikmenų įprastoje kalboje“ (p. IX). Veikiausiai pagunda buvo tokia stipri, kad buvo tik siekta, bet neatsispirta. Maža to, atrodo, kad jai buvo su visa aistra atsiduota. Taigi rezultatas gavosi priešingas, – vertimas yra pernelyg originalus ir perkrautas naujadarų. Saviti žodžiai, sukurti *à la Heidegger* stiliumi, labiau trukdo nei padeda suprasti. Pirmiausia visai neaišku, ką vertėjas laiko įprasta kalba. Ar tokie žodžiai kaip *skaidra, baigmė, pajautis, tikrenybė*,

savastumas, *matuma* yra įprasti? Jei taip, tai kyla įtarimas, ar neturime čia reikalo su kažkuo panašiu į savitą filosofinį autizmą, kuriam įprasta yra tai, kas iš tikro yra pernelg savita. Sukurti „įprastos kalbos“ žodžiai šiame vertime, priešingai vertėjo intencijai, kaip tik nutolina nuo autoriaus, o ypač nuo jo teorinio konteksto. Pavyzdžiui, žodis *Tatsache* yra verčiamas *tikrenybė*, *tatsachliche Vorhandenheit* – *tikrybinė esamybė* (p. 47). Paprastai *Tatsache* yra verčiamas kaip *faktas*. Žinoma, vokiečių kalba turi du žodžius faktui išreikšti – vokiečių kilmės *Tatsache* ir lotynų *Faktum*. Pirmąjį Heideggeris palieka daiktinei būčiai (pvz., akmens buvimas), kuria remiasi objektyvistinė pasaulio traktuotė; o pastarąjį transformuoja į *Faktizität*, reiškiantį egzistencinį faktiškumą. Vertėjas veikiausiai analogiškai norėjo rasti lietuvišką atitikmenį vokiškam *Tatsache* ir pasirinko žodį *tikrenybė*. Tačiau ar taip išlieka nuoroda į tai, kad čia omenyje turimas objektyvus empirinis faktas?

Reikia pripažinti, kad kartais vertėjas tikrai nekuria naujadarų ir pasirenka nedažną, bet kažkada buvusį įprastą žodį, kurį galima rasti lietuvių kalbos žodyne. Štai žodžiu *tūlas* yra verčiamas Heideggerio naujadaras *das Man*. Šis turi reikšti beasmenį „subjektą“, skirtumus niveliuojantį buvimą kaip visi. Tačiau klausimas, ar tikrai toks „įprastas“ žodis *tūlas* perteikia Heideggerio minties prasmę? Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad pats žodis *tūlas*, kaip nurodo lietuvių kalbos žodynas, reiškia – *dažnas*, *ne vienas*, *daugus*, *įvairus*, *visoks*. Kyla klausimas ar tikrai *das Man* žymi įvairovę ir ar *tūlas* tinka perteikti „subjektą“, kuriame skirtumai yra suniveliuoti?

Vis dėlto naujadarai yra pati kūrybiškiausia šio vertimo dalis. Kai kuriais naujadarais autorius parodo, kad turi savą poziciją ginčytinai atvejais. Pavyzdžiui, žodį *Selbstheit* vertėjas verčia kaip *savastumas* (p. 259). *Selbstheit*, angliškai *selfhood*, yra

senas galvos skausmas. Daugmaž nusistovėjo netikslus vertimas – *savastis*. Jame, deja, nelieta įvardžio *selbst*, *pats*. Vertėjas siūlo savo sprendimą – *savastumas*. Tačiau kyla klausimas, ar tikrai šis įmanrus žodis geriau perteikia *Selbstheit* prasmę, ar *savastumas* yra tiksliau nei *savastis*? Analogiškai: *Selbstständigkeit*, kuris paprastai verčiamas kaip *savarankiškumas*, yra pataisytas ir išverstas kaip *savarankumas*. Sutaupyta pora raidžių, bet ar taip yra aiškiau ir tiksliau?

Naujadarų kūrimas geriausiai atsiskleidžia žodyne vertimo pabaigoje (p. 367–405). Vertėjas tikisi, kad jis „pasitarnaus kuriant fenomenologinį (ne vien tik M. Heideggerio) terminų žodyną, prisidėsiantį prie lietuviškosios filosofinės terminijos formavimosi“ (p. 366). Iš tikrųjų vertėjas įspūdingai pademonstruoja, kaip žongliuojant priesagomis *-umas*, *-ybė*, *-tis* galima sukurti naujadarus visiems Heideggerio naujadarams ir neįtikėtinai išplėsti „filosofinę terminiją“. Štai tik dalis jų: *apmatisškumas*, *nuotolumas*, *apmestumas*, *užgožtumas*, *pasitenkinamumas*, *kliudomumas*, *pašauktumas*, *pavestumas*, *buvojamumas*, *buvusumas*, *savastumas*, *prisidėjamumas*, *artinamumas*, *tarnaujiamumas*, *vidutinumas*, *grėslumas*, *niekumas*, *pasiliktumus*, *pakeistumas*. Taip pat: *išduodamybė*, *atidengtybė*, *kaltybė*, *paprastybė*, *užpuolamybė*, *savastybė*. Ir dar: *pašauktis*, *iškiltis*, *pakeltis*, *atitoltis*, *išrautis*, *pagautis*, *saviprarrastis*, *savipravertis*, *apgręžtis*, *neliktis*. Visai tikėtina, kad susikurs savitas vertėjų būrelis, kuris seks šio vertimo pramintais takais. Migloti naujadarai visada ras savo gerbėjų. Siūlomi sprendimai dar žada įveikti didžiausią vertėjų bėdą – žodžiai daugiareikšmiai, o versdamas turi pasirinkti vieną. Šiame žodyne vokiečių, graikų ir lotynų kalbos žodžiams pateikta tik po vieną reikšmę ir tai turbūt padės minėtam būreliui apsispręsti.

Reikia pažymėti, kad vertėjas ypač originaliai moka iš galimų sąvokos vertimų

variantų pasirinkti tą, kuris turi mažiausiai, o kartais ir nieko bendra su įprasta, dažniausiai vartojama reikšme. Štai pora pavyzdžių: *Aufenthalt* paprastai reiškia apsigyvenimą, apsilankymą kur nors, pas ką nors. Čia išversta *sustojimas*. *Freigeben* – daiktavardis padarytas iš veiksmazodžio, kuris reiškia *išleisti, atlaisvinti, leisti naudotis* ir galėtų būti verčiamas kaip *išlaisvinimas, atlaisvinimas*. Žodyne verčiamas kaip *palaisvinimas*. Tą patį aptinkame pateiktuose lotynų ir graikų terminų vertimuose. Pavyzdžiui, *habitare* turi labai platų prasminį lauką – *apsigyventi, nuolat būti, pasilikti kame nors, nuolat užsiimti kuo nors*. Tačiau siūloma viena reikšmė – *susilaikyti* (p. 358). Graikų terminų vertimai ne mažiau originalūs: *praxis* – *apsieitis, ousia* – *buvimas, buvojamumas, noein, noema, noesis* – *nuovoka, stebėseną, vaizdinys, phantasia* – *tai, kas išvystama* (p. 360–362). Nors dėkojama Nagliui Kardeliui už patarimus verčiant lotyniškas ir graikiškas frazes, tačiau sudarant žodyną veikiausiai patarimų nebuvo laikomasi.

Be to, vertėjas veikiausiai tiek perėmė Heideggerio nepasitikėjimą savaime suprantamybėmis, kad manė, jog reikia į žodyną įtraukti ir visai paprastus žodžius. Pavyzdžiui, *Kapitel* – *skyrius, Aufgabe* – *užduotis, Beute* – *grobis, Hobel* – *oblius, Kampf* – *kova, Loch* – *skylė*. Kyla klausimas, kokią reikšmę „filosofinės terminijos“ formavimuisi turės šių žodžių vertimai?

Deja, kai kurie vertimai yra elementariai klaidingi. Pavyzdžiui, *Schreibzeug* yra *rašymo reikmuo*, tačiau žodynėlyje siūloma *rašymo medžiaga*. *Erkenntnisart* yra *pažinimo būdas*, tačiau verčiama *pažinumas*. *Seinsart* turėtų būti *buvimo būdas*, išversta *būtiškumas*.

Kaip matome, yra daug savitų, originalių ir labai ginčytinų sprendimų. Galbūt toks recenzento „blusinėjimas“ vertėjui nėra ir nebus svarbus. Veikiausiai daug ką lemia gerokai

„globalesnis“ Kačerausko požiūris į vertėjo darbą. Su pirmuoju *Būties ir laiko* vertimo fragmentu 19-ame *Santalkos* numeryje buvo išspausdintas jo straipsnis: *Ar vertimas – kūrybos industrijų veikla? M. Heideggerio vertimo atvejis*⁶. Prieš svarstydamas vertimo konkretybes, Kačerauskas ėmėsi fundamentalių klausimų. Autorius į pavadinime išsikeltą klausimą atsakė teigiamai ir pateikė vertėjo veiklos sampratą. Čia vertėjai traktuojami kaip „kūrybos industrijų“ ir „kūrybos ekonomikos“ agentai ir yra lokalizuojami R. Floridos lentelėje. Jie, pasirodo, yra kūrybos klasės atstovai viename stulpelyje su „matematikais, programuotojais, architektais, inžinieriais, gamtos ir socialinių mokslų atstovais, menininkais, dizaineriais, pramogų, sporto organizatoriais, bibliotekininkais ir pedagogais“ (p. 100). Labai abstrakčius pasakymus, kad vertimas yra kūrybinė veikla, Kačerauskas detalizuodavo palyginimais: „vertimas lygintinas su kontrabanda, kuri ardo pageidaujamas ekonominius valdžios ryšius tam tikrame galios lauke, pakirsdama šią galią regione“ (p. 100), „vertimas, kaip ir internetinė informacija, veikiamas dviejų tendencijų: kūrybininkų noro mažinti komunikacijos kanalų varžą ir galios institucijų siekio suvaržyti šią laisvę ar bent jau kontroliuoti, desperatiškai saugant primesto oikos tvarką“ (p. 100). Laimei, nagrinėjant Heideggerio atvejį, imtasi konkrečių žodžių vertimo svarstymo ir buvo galima aiškiau suprasti vertėjo pasirinkimus. Vis dėlto čia dažniausiai buvo tik papasakojama, kaip verčiama įvairiuose šaltiniuose, ir siūlomas savas variantas be rimtesnio argumentavimo. Prie Heideggerio žodžių skambesio pripratusį skaitytoją kiek ramino žadamas „vidurio kelias“. Diskutuoti-

⁶ T. Kačerauskas. „Ar vertimas – kūrybos industrijų veikla? M. Heideggerio vertimo atvejis“, *Santalka: Filosofija, Komunikacija*, 2011, 19(2): 98–107.

ni Šliogerio⁷ ir Bibichino⁸ vertimai Kačerausko vertinti atsargiai, nes jie „vesdami siaura kūrgrinda, rizikuoja įmurkdyti skaitytojus į neapibrėžto vertėjų kūrybingumo pelkę“ (p. 104). Pats Kačerauskas, atrodo, gerokai nuosaikesnis, ir tai pacituosime išsamiau:

Taigi autentiškas (eigentliche) vertimas – saugiai rizikingas vidurio kelias, kuriuo vertėjas, apribotas tikslaus vertimo intencijos, įgyvendina savo kūrybinį polėkį, išplėsdamas tautinio oikos ribas naujais komunikacijos kanalais. Todėl vertimas yra kontrabanda dviem aspektais: viena, į tautos oikos perkeliama naujos idėjos, grasinančios išsprogdinti įgalintas kultūrinės ribas; antra, vertimas atveria naują kanalą tam tikrai tautos bendrijai, kuri juo įsilieja į naują komunikacinę visumą (p. 104).

Kaip matome, vyksmai yra fundamentūs, o vertimas nėra nerizikingas reikalas „tautos bendrijai“. Vidurio kelias leido tikėtis, kad būsimas vertimas kaip kūrybinis polėkis ribas sprogdins saikingai. Vis dėlto pasirodęs Kačerausko vertimas demonstruoja, kad, palyginti su juo, būtent Šliogerio vertimas buvęs labai nuosaikus ir ne ypač kūrybingas. Regis, šį kartą „neapibrėžto kūrybingumo pelkę“ skaitytojus gali ne tik įmurkdyti, bet ir paskandinti. Galbūt Kačerausko vertimą kaip „neišvengiamai interpretaciją“ lemia paties mąstymo supratimas. Kaip teigia vertėjas-interpretuotojas-mąstytojas, „mąstymas apskritai traktuotinas kaip idėjų sąsąskaita: mes iškeliamo („parduodame“) idėjas, prieš tai įsisavinę („nupirkę“) kitas idėjas kaip jų ruošinius ir pusgaminius“ (p. 98). Vaizdas industrinis, bet tai tik viena pusė. „Vis dėlto tikrieji gaminiai (iškėliniai) – ne tiek parduo-
tinos idėjos, kiek patys namai (oikos) – kū-

rybinė aplinka, formuojanti mus pačius kaip kūrybos agentus“ (p. 98)⁹. Taigi Kačerauskas epochiniu vertimu gamina „tikruosius gaminius“, t. y. „iškėlinius“, ir taip kuria ypač savitą kūrybinę aplinką su „nevaržomais komunikacijos kanalais“, savomis taisyklėmis, industrija ir „tautine bendrija“. Kūrybinis polėkis tikrai įgyvendintas su kaupu. Tokiuose procesuose, deja, ne kiekvienas gali tinkamai susiorientuoti. Bet kokia šio vertimo kritika veikiausiai bus traktuojama kaip „desperatiškas primesto oikos tvarkos saugojimas“ ir antikūrybinė veikla „tam tikrame galios lauke“. Vertimo kokybė veikiausiai yra „tik“ galios klausimas.

Čia verta pasakyti paskutinį dalyką, atskleidžiantį dar vieną vertimo motyvą. 2014 metų knygų mugės pristatyme vertėjas pasakojo, su kokiais sunkumais susidūrė versdamas tekstą. Pasirodo, kad vertimą sunkino ne tik dalyko sudėtingumas, terminijos stoka, kalbų skirtumai, bet ir kolegų atkalbinėjimai po pirmųjų bandymų *Santal-kos* numeriuose. Originaliausia Kačerauskas visiems viešai perskaitė ir jis tikrai vertas dėmesio. Nežinomas kolega rašė: „Žinau, kad malda daro stebuklus, todėl meldžiuosi už Jus prašydamas, kad Viešpats nušviestų Jums protą, atvertų širdį ir išvaduo-tų Jus nuo Jus apsėdusio klastingo puikybės demono. Labai prašau, išmeskite į šiukšlyną tą nelemtą „vertimą“ ir verčiau prisijunkite prie mano

⁹ Reikia pažymėti, kad Kačerausko pateiktos mąstymo ir vertimo sampratos yra savotiškas Heideggerio ir kūrybos industrijų diskurso kokteilis. Matyti, kad Heideggerio įtaka didelė, tačiau tai visiškai priešinga tam, ką Heideggeris traktavo kaip mąstymą. Kačerauskas sugėbėjo „sujungti“ du visiškai priešingus dalykus, tačiau jo diskurso „sintezė“ užtikrina ne ryšių nustatymas ir argumentavimas, bet maišymas. Kuo stipriau maišomas ir plakamas kokteilis, tuo vienalytiškesnė masė gaunama. Heideggeris mąstytoją apibūdino kaip būties piemenį, tad norint nesuplakti visko į viena, vertėtų pirma atsakyti į klausimą, ar galima industrinė piemenystė?

⁷ Martinas Heidegeris, „Būtis ir laikas“, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1992.

⁸ Мартин Хайдеггер, *Бытие и время*, перевод В. В. Бибихина, Москва: Ad Marginem, 1997.

maldos.¹⁰ Deja, malda stebuklų nepadarė, *Wille-zum-Übersetzen* (valia-versti) nugalėjo, taigi 2014 metų knygų mugėje vertėjas šalia kitų padėkų, galėjo padėkoti ir savo puikybės demonui¹¹. Negali nepripažinti, kad būti pirmuoju *Būties ir laiko* vertėju yra didelė garbė. Tačiau kartu rizika ir atsakomybė. Demonai, kaip žinia, užtemdo protą ir neleidžia tinkamai įvertinti rizikos, savo galimybių ir atsakomybės. Vargu ar šis vertimas atneš tokią šlovę, kurią į ausį kuždėjo demonas. Veikiausiai bus priešingai. Šis vertimas gali tapti „klasikiniu“ pavyzdžiu, kad stipri valia-versti ir trejų metų darbas dar negarantuoja gero rezultato. Jis taip

pat gali tapti nebloga mokomąja priemone, kokių klaidų reikėtų vengti verčiant sunkų tekstą. Negali neigti to, kad šis vertimas yra reikšmingas įvykis Lietuvos padangėje. Vis dėlto galima tik spėlioti, koku mastu jis bus nepelnytai vertinamas arba pelnytai nevertinamas. O pradedančiam skaitytojui, norinčiam suprasti Heideggerio *Būtį ir laiką*, siūlytume pirma perskaityti vertimą į anglų kalbą su originalu ir tik tada sėsti prie šio lietuviško. Reikia pripažinti, kad kai kurios pastraipos yra visai gerai išverstos, tačiau klaidų ir „neapibrėžto kūrybingumo“ tiek daug, kad be originalo po ranka negali nuspręsti, kieno tekstą iš tikrųjų skaitai.

Mintautas Gutauskas
Vilniaus universitetas

¹⁰ http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/55202/vilniaus_knygu_muge_2014_m_heideggerio_veikalo_butis_ir_laikas_vertimo_i_lietuviu_kalba_pristatymas (nuo 6.30 minutės)

¹¹ Ten pat, nuo 46.06 min.